

OB ŽIVLJENJSKEM JUBILEJU PROF. DR. BREDE POGORELEC

Biti sredi dogajanja, sredi temeljnih konstant svojega naroda in prek njega sredi vsega, kar določa slovenistiko, je delo, ki se mu v primeru profesorice Brede Pogorelec reče tudi življenje. Zato se mi zdi o takšnem delu težko pisati, saj bi pisanje moralo zajeti na časovni premici tisto točko, ki v enaki meri odseva intenzivnost doseženega in intenzivnost snovanja, doseženo ni nikoli samo sebi dovolj, hkrati je vedno tudi spodbuda za novo iskanje.

Rojena Ljubljanka se je v samozavestno in kritično osebnost lahko oblikovala v družini, v katero je »/O/če prinesel dejavno kulturo vzdušje /.../. Učitelj po izobrazbi, vendar igralec, umetnik po srcu«, kakor ga sama označuje v svoji esejistični avtobiografiji Črni optimizem (Ljubljana 1984, 226), je znal besedi dati tudi umetnostno razsežnost. Neka intimna zavezanost lepi, govorjeni ali pisani besedi ostaja bistvena sestavina življenja profesorice Brede Pogorelec. Kaže, da je bila pomembna oblikovalka njenega osebnostnega zorenja tudi šola, nekdanja ljubljanska klasična gimnazija, v kateri je bil njen učitelj slovenščine Ferdo Kozak, dokler ga Italijani konec leta 1941 niso konfinirali. Gimnazijska leta so bila hkrati tudi usodna medvojna leta. »Delo OF sem s trdno vero v zmago spremljala od tistega dne aprila 1941, ko smo doma na vratih našli listek o ustanovitvi OF /.../«, piše v svoji avtobiografiji (197); in še naprej: »Glede nekaterih zadev okrog tega /narodnega/ vprašanja nisem bila nikoli v dvomu, /.../ že nekako od otroških let sèm sem se glede tega jasno odločala in vedela smer.« (180) Tudi javno, v svojem »prvem govoru«, kot sama pravi, je pred sošolci odločno utemeljevala nujnost narodnoosvobodilnega boja. Posledice so bile usodne: petnajstletno odličnjakinjo so skupaj z več drugimi dijaki konec leta 1943 izključili iz klasične gimnazije. Ta dramatična izkušnja je že zelo zgodaj oblikovala spoznanje, ki se kot temeljna prvina kaže v delovanju profesorice Brede Pogorelec: vsako nasilje deluje v nasprotju s svojim ciljem, ali drugače, kar se skuša uveljaviti z nasiljem, je proti naravnemu redu in zato brezperspektivno. Morda je ta izkušnja, vsaj podzavestno, zajeta tudi v njeni oceni deleža, ki ji ga je dala klasična gimnazija, saj pravi, da je prav tu dobila »nekatera znanja in navade dobesedno za vse življenje.« (Črni optimizem, 195).

Slavistiko je vpisala takoj po maturi 1946. leta v Ljubljani in diplomirala iz izjemne skupine: slovenski jezik s starocerkvenoslovanskim jezikom in primerjalno slovnico slovanskih jezikov, kot stranski predmeti pa primerjalna slovnica indoevropskih jezikov in tudi latinščina ter narodna zgodovina. Njeni profesorji so bili osebnosti kot Rajko Nahtigal, Karel Oštir, Franca Kidrič, Anton Ocvirk in seveda Fran Ramovš, katerega predavanja iz morfologije slovenskega jezika je rekonstruirala še kot njegova študentka (skripta Historična gramatika, 3. del). Prav tako je še pred diplomo kot pomožna asistentka vodila nekatere Ramovševe tečaje za prve letnike (splošna fonetika, konzonantizem, morfologija).

Kmalu po diplomi 1952. leta je odšla kot profesorica slovenščine v Brežice in ostala tam dobri dve leti in pol. Verjetno je že ta prva izkušnja s šolo, z delom in položajem slavista v njej in sploh v širši družbi pomembno prispevala k njenemu izjemno dejavnemu razmerju do vseh teh vprašanj.

Dveletni sistematični podiplomski študij v Krakovu (med leti 1956–1958) pri profesorjih Klemensiewiczu in Kuryłowiczu pa tudi spoznavanje dela slavističnih centrov na Češkem in v Sovjetski zvezi ji je razširil strokovna obzorja v smislu strukturalistične jezikoslovne teorije, ki jo je vsaj deloma lahko zaslužila že pri Ramovšu; utrdil jo je tudi v spoznanju, da mora postati slovenski knjižni jezik prav na podlagi teorije modernega evropskega jezikoslovja predmet

samostojnega znanstvenega raziskovanja. Še kot asistentka za slovenski jezik – na to mesto je bila izvoljena jeseni 1955. leta – je ob reformi univerzitetnega študija v štud. letu 1959/60 oblikovala načrt za vsebinsko razširitev študija slovenskega knjižnega jezika in zahtevala njegovo uvrstitev med diplomske predmete. Pomembnejše objave s konca petdesetih in začetka šestdesetih let, npr. O pluskvamperfektu v knjižni slovenščini (JiS 1960/61), Začetni problemi raziskovanja slovenske sintakse (Jezik 1959/60), njeni kritični nastopi ob Slovenskem pravopisu 1962 (JiS 1963/64) ter ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika (Problemi I, 1963) kažejo na nova teoretična jezikovnostrukturna stališča. Lahko rečemo, da izbira teme za doktorsko disertacijo Veznik v slovenščini, ki jo je obranila 1964. leta, nikakor ni bila naključna. Zlasti skladnja je področje, ki profesorica Pogorelčeva vedno znova priteguje in kamor sodijo razprave kot Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji (Linguistica 1972), Vloga dativa v stavku (JiS 1968), Brezpomemben : nepomemben. Izpeljanke in sestavljenke (JiS 1970/71), Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču (SSJLK 1984).

Za profesorico Bredo Pogorelec pa je jezikoslovje tudi tista stroka, ki ji omogoča vzpostaviti kritično razmerje med jezikovnim izrazom in kakovostjo vsega, kar njegove nosilce narodno določa, čeprav »/0/ lastnem razmerju do slovenskega narodnega vprašanja čudno težko spregovorim. Nekam sram me je čustev, na splošno obotavljivo sporočam spoznanja, ki so v meni jasna in trdna /.../« (Črni optimizem, 177). Nič čudnega torej, da je leta 1975 tudi kot predsednica Slavističnega društva Slovenije bila pobudnik akcije za ureditev razmerja do slovenske javne besede skupaj z Benom Zupančičem, predstavnikom RK SZDL; tedaj se je v okviru RK SZDL oblikovala sekcija za jezik pri Svetu za kulturo, kasneje preimenovana v Svet za jezik, in profesorica Pogorelčeva je od vsega začetka član sekretariata ter vodja delovne skupine Slovenski jezik v znanosti. Med drugim je bila v tej svoji funkciji pobudnik in vsaj v začetku oblikovalec raziskave z enakim naslovom. Že leta 1975 pa so se začele tudi vsebinske priprave na znameniti portoroški posvet o jeziku, ki je bil maja 1979. leta; pod njenim vodstvom je bil oblikovan tudi zbornik prispevkov s tega posveta z naslovom Slovenščina v javnosti, v katerem je bila avtor ali soavtor šestih prispevkov. V uvodnem poročilu, kjer podaja zgodovinski pregled družbene vloge slovenščine, med drugim pravi: »Prva napoved akcije /v zvezi s slovenščino v javnosti/ je bilo Pismo o jeziku leta 1965. Vendar vse kaže, da je bilo potrebno še veliko let, /.../ da so tudi razmere v naši družbi dozorele do te mere, da je mogoče razpravljati o slovenskem jeziku v javnosti kot o družbenem in političnem vprašanju Slovencev, pomembnem za njihov obstoj in prihodnost.« (Slovenščina v javnosti 1983, 17). Vprašanjem slovenske javne besede je bilo posvečeno tudi strokovno posvetovanje slavistov na Bledu, ki ga je profesorica Pogorelčeva organizirala leta 1977. Gradivu s tega posvetovanja je namenila obsežno 6. št. Jezika in slovstva v letu 1977/78 kot njegova takratna urednica.

Temeljni vpliv na »kulturno raven ljudstva« ima šola, saj mora biti »zmeraj naravnana naprej, zato njen delež ni toliko v količini znanja, kolikor v prizadevanjih naučiti misliti, spoznati logiko družbenega razvoja /.../« (Črni optimizem, 198). Tako je profesorica Pogorelčeva že leta 1975 izdelala predlog začasni predmetnik in učni načrt prvih dveh stopenj usmerjenega izobraževanja. Leta 1979 je kot članica komisije za izdelavo učnih programov sodelovala pri prenovitvi in posodobitvi programov za pouk slovenščine v usmerjenem izobraževanju. Leta 1983 je postala koordinator novega vzgojno-izobraževalnega programa za slovenščino na univerzi. Ob uveljavljanju jezikovnega pouka v usmerjenem izobraževanju je bila pobudnica, konzultantka in recenzentka pri kolektivni pripravi delovnih zvezkov; bila je tudi soavtor in urednik prvega in drugega zvezka (1981, 1983) ter recenzentka četrtega zvezka učbenika Slovenski jezik za usmerjeno izobraževanje.

Izhajajoč iz spoznanja, da je šola neposredni in hkrati občutljiv kazalec narodne suverenosti, je bilo stališče profesorice Pogorelčeve do vseh nasilnih, nekonstruktivnih posegov v šolo in

v njeno temeljno narodnoreprezentativno in narodnovzgojno vlogo odločno odklonilno. Slovenski pa tudi širši jugoslovanski javnosti je znana njena argumentirana zavrnitev t. i. skupnih jugoslovanskih programskih jeder: »Slovenci moramo imeti svojo vizijo šole, če hočemo, da bomo lahko dali jugoslovanski skupnosti /.../ svoj samostojni delež.« (Črni optimizem, 222). V razpravi Izhodišče in teoretske osnove slovenskega jezika (JiS 1984/85), kjer razčlenjuje vlogo maternega jezika v vzgoji in izobraževanju in utemeljuje zavrnitev skupnih programskih jeder, pravi: »V SR Sloveniji /.../ je bila sodobna vloga slovenskega jezika določena z dokumenti in delovanjem nove ljudske oblasti, potrjena z avnojskimi določbami in natančneje urejena po osvoboditvi. Enakopravnost slovenskega jezika z jeziki drugih narodov in narodnosti SFRJ je ustavno zagotovljena /.../«.

Pomembno področje strokovnega zanimanja profesorice Pogorelčeve je tudi jezikovna zvrstna in stilna razslojenost. Že v šestdesetih letih piše o vprašanih govorjenega jezika (Jezikovni pogovori, 1965), omeniti je treba še razpravo iz zadnjega časa z naslovom Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog (zb. Slovenski jezik v znanosti 1, 1986). Njena pomembna raziskovalna tema v tem okviru pa so slogovna vprašanja zlasti literature slovenske moderne, pa tudi drugih literarnih obdobj. V štud. letu 1975/76 je začela z dolgoročno raziskavo Cankarjev jezik in slog, kasneje preimenovano v Jezik in slog slovenske moderne. Razmišljanja o teh vprašanih posegajo prav tako še v šestdeseta leta, npr. Cankarjevo delo – prelomnica v oblikovanju slovenske knjižne besede (Problemi 1967), Jezik izhodiščnega slovenskega ekspresionizma (SSJLK 1968), Zgradba stavka v prozi Ivana Cankarja (SSJLK 1969), Ivan Cankar – vozlišče slovenskega razvoja (JiS 1976), Metodologija jezikovnostilistične raziskave Cankarjeve proze (JiS 1974/75), Jezik novejšje slovenske proze (SSJLK 1971), Okvirna tipologija metafore v slovenski prozi 20. stoletja (SSJLK 1986), Vloga izrazov humorja v Cankarjevi prozi (SSJLK 1982).

Z enako intenzivnostjo kot sodobnih jezikovnih, zlasti sociolingvističnih pojavov pa se profesorica Breda Pogorelec loteva tudi zgodovine slovenskega jezika. Spoznanje, da je slovensčina konstitutivna sestavina naroda, ji raziskovanje njene zgodovine prinaša odgovore tudi na širša družbena vprašanja. Povsem razumljiva je njena odločitev za tezo, da jezika v njej govori knjižnozvrstni vlogi, se pravi kot narodnozdrževalnega in s tem narodnoreprezentativnega ne moremo vezati šele na leto 1550; ta letnica ji pomeni bolj čas, ko so se oblikovale takšne zgodovinske okoliščine, ki so omogočile predstavitvijo v knjižni obliki že utrjen jezikovni sistem. O teh vprašanih je imela že od leta 1964 vrsto radijskih in televizijskih oddaj, nekaj jih je izšlo v Jezikovnih pogovorih 2, 1967, pod naslovom Nastajanje slovenskega knjižnega jezika. Od začetkov do konca 18. stoletja I–V. Na to področje sodijo še razprave: Razvoj slovenskega knjižnega jezika (SSJLK 1974), Politični in socialni dejavniki pri izoblikovanju slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju (SSJLK 1975). Zgodovinsko različnost družbene zrelosti slovenskega jezika dokazuje profesorica Pogorelčeva z izpostavitvijo njegovih različnih družbenih in sporočilnih vlog npr. v razpravah kot Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika (SSJLK 1974), Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma (16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1986), Slovenski knjižni jezik, zgodovina slovenskega knjižnega jezika in stilistika (Anthropos, 1979).

Strokovno delo profesorice Pogorelčeve je vezano tudi na različna uredništva: od letnika 1973/74 do 1981/82 je bila sourednica Jezika in slovstva (za jezikoslovje); uredila je dva zbornika Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture (1972 ter 1979) ter jubilejni 6. zb. Obdobja – 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Od leta 1972 je v založniškem svetu založbe Partizanska knjiga – znanstveni tisk kot urednica zbirke Pogledi. Njena strokovna beseda se je slišala tudi na mnogih posvetovanjih, kongresih, simpozijih doma in v tujini. Skoraj redno predava tujim slavistom v poletnem seminarju tako v Ljubljani kot drugod po Jugoslaviji, redno je predavala za domače in zamejske učitelje, imela več predavanj na Koroškem, v Trstu, Benečiji. Leta 1973 je imela predavanje na Karlovi univerzi v Pragi, 1982.

leta na Humboldtovi univerzi v Berlinu, bila dvakrat po en semester gostujoči profesor celovške univerze (leta 1977 in 1983) itd.

Profesorica dr. Breda Pogorelec je predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, opravlja pa tudi mnoge druge pomembne strokovne in družbene funkcije. Omenimo naj jih nekaj. Od leta 1973 je članica pravopisne komisije SAZU; sodelovala je tudi v javni razpravi o načrtu pravil za novi slovenski pravopis. Je nosilka raziskave o jeziku v NOV, vodja programskega sklopa Raziskovanje slovenskega jezika, drugih slovanskih in neslovanskih jezikov, primerjalne jezikoslovne raziskave. Sodelovala je pri oblikovanju programa za organizirano raziskovanje na Filozofski fakulteti v okviru Znanstvenega inštituta. Od leta 1974 do 1979 je bila dve mandatni dobi predsednica Slavističnega društva Slovenije, od leta 1975 do 1979 podpredsednica Zveze slavističnih društev Jugoslavije. Sedaj je že tretjič v funkciji predsednice Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture; bila je vodja jubilejnega mednarodnega simpozija Obdobja z naslovom 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Od leta 1986 je predsednica komisije za vprašanja slovenskih zamejcev in izseljencev. Pomembne so njene funkcije v okviru Raziskovalne skupnosti Slovenije; omenimo naj samo, da je bila od leta 1980 do 1984 predsednica Skupščine Posebne raziskovalne skupnosti za družbeno dejavnost, od leta 1981 do 1985 članica Programskega sveta za jezikoslovje, leta 1986 pa je postala član Znanstvenega sveta za humanistiko. Pri RK SZDL je bila med leti 1976–1980 član sveta za znanost, od leta 1984 član Strokovnega sveta SRS za šolstvo, od leta 1986 je predstavnik univerze v Republiškem komiteju za kulturo. Priznanje njenemu družbenemu delovanju je bilo izkazano leta 1980, ko je prejela zlato značko Osvobodilne fronte.

Seveda pa so šle skozi njen seminar mnoge generacije študentov, tudi moja je bila pred davnimi leti med njimi: upajmo, da so sprejeli temeljno načelo profesorice Brede Pogorelec: pristajanje na povprečnost je v bistvu pristajanje na poraz.

Ada Vidovič-Muha
Filozofska fakulteta v Ljubljani